

ნესტან სულავა

ქართული ჰიმნოგრაფია, როგორც საისტორიო წყარო და პოლიტიკური იდეოლოგიის ერთ-ერთი საფუძველი

ძველი ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობის ძირითადი მიზანდასახულობა მხატვრული სამყაროს ასახვაა, რეალობის სახისმეტყველებითად წარმოსახვაა. მხატვრული თვალსაზრისით ძველ ქართულ საღვთისმეტყველო მწერლობაში განსაკუთრებული ღირებულება ჰაგიოგრაფიასა და ჰიმნოგრაფიას ეკისრება, რადგან ამ ორ ჟანრში მხატვრულ სააზროვნო სისტემას ისტორიული ღირებულების მქონე ფაქტების ასახვაც ერწყმის. საქართველოს ისტორიის პრობლემატიკის საკვლევად წყაროთმცოდნეობითი ღირებულება განსაკუთრებით ჰაგიოგრაფიას ეკისრება, ქართული საისტორიო მწერლობისათვის იგი უმნიშვნელოვანესი სფეროა. ივანე ჯავახიშვილმა აღნიშნა: „ქართველი ისტორიკოსები საისტორიო მწერლობას მოწიწებით და თავიანთ მოვალეობას პასუხისმგებლობის სრული შეგნებით ეპყრობოდნენ, ისინი დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ საისტორიო თხზულებაში ყველაფრის და ყოველგვარი ცნობების შეტანა კი არ შეიძლებოდა, ყველაფერი არ იყო „ღირს ცსენებისა“ (გიორგი ხუცესმონაზონი), არამედ მხოლოდ ისეთი ამბების აღნუსხვა მიაჩნდათ სასურველად, რომელნიც მემატეიანეს „მოსაცსენებლად არა უჯეროდ“ ეჩვენებოდა (გიორგი ხუცესმონაზონი), თანაც იყო „ღირს ცსენებისა და შეუნიერებად აღწერისა“ (გიორგი ხუცესმონაზონი)“.¹ ჰაგიოგრაფია, საისტორიო მწერლობის მსგავსად, ისტორიულ მოვლენებსა და ფაქტებს ასახავს; მისგან განსხვავებით, ჰიმნოგრაფია მწერლობის ის სფეროა, რომელშიც ისტორიული მოვლენები ნაკლებად, ძირითადად, ალუზიურად აისახება და გამოსჭვივის. მაგრამ ეროვნული ცნობიერება, სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური იდეოლოგია

¹ ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თხზულებანი 12 ტომად. ტ. VIII. თბ. 1977, გვ. 30.

მკვეთრად გამოვლინდა. ქართველი ერის ცნობიერების განვითარების განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ეტაპი X-XIII საუკუნეების ჰიმნოგრაფია იყო, რადგან ამ პერიოდის საგალობლებში აირეკლა პოლიტიკური იდეოლოგია, რაც მათ წინარე ჰიმნოგრაფიული პოეზიისაგან განასხვავებს. ჩემი სტატიის ძირითადი მიზანდასახულობა სწორედ ჰიმნოგრაფიის საისტორიო ღირებულების განსაზღვრაა, იმის დადგენაა, თუ რა ისტორიულ ფაქტებს ინახავს საგალობლის ტექსტი, რომლის უძთავრესი დანიშნულება ლიტურგიულია, ტაძარში მისი გალობით შესრულებაა.

ქართულ ჰიმნოგრაფიაში დასმული ეროვნული და პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხები საღვთისმეტყველო ლიტერატურის მხოლოდ ამ ჟანრში არ წარმოჩენილა, მაგრამ ჰიმნოგრაფიაში პირველად აისახა ზოგიერთი ისეთი პრობლემა, რომელთა შესახებ სხვა ჟანრის თხზულებებში ცნობები ან საერთოდ არ არის დაცული, ან ძირითად წყაროდ სწორედ ჰიმნოგრაფია გვევლინება. პოლიტიკური იდეოლოგია ქრისტიანულ ცნობიერებასა და სამეფო იდეოლოგიას, ანუ დინასტიურ-სახელმწიფოებრივ იდეოლოგიას, ერთდროულად მოიცავს და ცივილიზაციურ-კულტურულ გეოპოლიტიკაში უმნიშვნელოვანესი ფუნქციით დატვირთული წარმოგვიდგება. ამიტომ საქართველოს ისტორიული წარსულის, პოლიტიკური იდეოლოგიის დიაქრონიულ და სინქრონიულ ჭრილში საკვლევად აუცილებელია არა მხოლოდ ისტორიული ღირებულების მქონე თხზულებებსა და დოკუმენტებში არსებული მასალა; უნდა აღინიშნოს, რომ ამ თვალთახედვით საკმაოდ ღრმადაა შესწავლილი ჰაგიოგრაფია, საჭიროა ამ საკითხთა გამოვლენა სხვა ჟანრის თხზულებებშიც, კერძოდ ჰიმნოგრაფიაში, ჰომილეტიკასა და ეპისტოლურ მემკვიდრეობაში დაცული ცნობების მოძიება და გათვალისწინება, რაც აუცილებელ საქმედ მიმაჩნია. საღვთისმეტყველო და მხატვრული ლიტერატურა ხშირად ისეთ ფაქტოლოგიურ ცოდნას ინახავს, რომელთა შესახებ სხვადასხვა მიზეზთა გამო მატანე ღუმს. ამასთან, არის რიგი საკითხებისა, რომლებიც საისტორიო თხზულებებსა და მხატვრულ ლიტერატურაში პარალელურად ჩნდება და აისახება. კორნელი კეკელიძე მხატვრულ ლიტერატურაში ასახული პოლიტიკური აზროვნების კვლევისას წერდა: „ქართველი ერის კულტურულ-ეკონომიკურ განვითარებასთან ერთად ე. წ. კლასიკურ ხანაში ჩვენ ვხედავთ მისი პოლიტიკურ-ეროვნული თვითშეგნების არაჩვეულებრივ ზრდას. იმდროინდელი ლიტერატურული ძეგლები, როგორც საისტორიო, ისე მხატვრული, რელიეფურად წარმოგვიდგენენ ამ სიმაღლეს, რომელზედაც

ასულა ამ დროს ქართველთა პოლიტიკური აზროვნება“.² კ. კეკელიძის ეს მოსაზრება ერთგვარ გზამკვლევადა გვევლინება X-XIII საუკუნეების ქართულ ჰიმნოგრაფიაში არეკლილი ისტორიული მოვლენებისა და პოლიტიკური იდეოლოგიის შესასწავლად.

საგალობლები თემატურ-იდეური და ჰაგიოგრაფიასთან მიმართების თვალსაზრისით ორი რიგისაა: 1. საგალობელთა თემატიკა და ეროვნული მრწამსი ძირითადად ჰაგიოგრაფიამ განსაზღვრა; 2. საგალობლები თავად იქცნენ ჰაგიოგრაფიის წყაროდ. ორივე შემთხვევაში საგალობლები ქართული ეკლესიისა და საქართველოს ისტორიის შესასწავლად მეტად საინტერესო წყაროს წარმოადგენენ. ამ პრობლემათა განხილვისას ორი ფაქტორია გასათვალისწინებელი: 1. მოვლენათა ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა; 2. ქართული ჰიმნოგრაფიული თხზულებების შექმნის ეპოქა, რაც ერთმანეთს არ თანხვედბა. საჭიროა ისიც ითქვას, რომ ქართულ ჰიმნოგრაფიაში არსებული ეროვნული ცნობიერების ასახვა ამ ჟანრის ქართულ თხზულებებს სხვა ენებზე შექმნილ საგალობელთაგან განასხვავებს.

ამიტომ, უწინარეს ყოვლისა, საინტერესოა ჩვენამდე მოღწეული ყველაზე ძველი, VI საუკუნის ორი ქართული საგალობელი, ორი „ოხითა“, ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისა და წმ. სამებისადმი მიძღვნილი წმ. შიო მღვიმელის საგალობლები, რომლებიც შიომღვიმეში დაარსებული მონასტრების შესახებ ისტორიული თვალსაზრისითაც გვაწვდიან ცნობებს. ეს საგალობლები ტაძრის სატფურების დღესასწაულზე შესასრულებელი საგალობლებია. სამებისადმი მიძღვნილი „ოხითა“ ღვთისადმი ვედრებაა, რათა მონასტერი დაიცვას მტრის თავდასხმებისა და ბარბაროსთა შემოსევისაგან; ხოლო მეორე „ოხითა“, წმ. შიო მღვიმელის ანდერძის თანახმად, ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარში ლიტანიით შესვლისას სრულდებოდა. კ. კეკელიძის შეფასებით, სამებისადმი მიძღვნილ საგალობელს მსოფლიო საეკლესიო კრებების ტრიოლოგიური ტენდენციების იერი დაჰკრავს.³

ადრეული ჰიმნოგრაფიული თხზულებებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს IX საუკუნით დათარიღებული წმ. აბო თბილელისადმი მიძღვნილი საგალობელი, რომელშიც წმ. აბოს ხატსახეობრივი პარადიგმის ისტორიული თვალთახედვით შესწავლა ნათლად წარმოაჩენს აბოს სარწმუნოებრივ

² კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. I. თბ. 1956, გვ. 312.

³ კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. თბ. 1960, გვ. 124.

ბრძოლას არაბთა წინააღმდეგ, პიროვნულ სიმაღლეს: „რაჟამს წარადგინეს იგი წინაშე მძლავრისა მის აგარეანისა, აიძულებდა მას და ეტყოდა, რაითამცა უარ-ყო ქრისტედ“... „მაშინ განრისხნა გულისწყრომითა მძლავრი იგი და ფერი პირისა მისისაჲ ექცეოდა ზედა წმიდისა მოწამისა ქრისტესისა აბო-სა, ხოლო იგი უფროსს დაღალებდა და იტყოდა: დაღაცათუ ცეცხლითა და ტანჯვითა აღმასრულოთ მე, არა უარ-ყო სამებაჲ წმიდაჲ“.⁴ საგალობელში ერთი სიტყვით – „მძლავრი“ – გაცოცხლებულია ის ეპოქა, რომელშიც წმ. აბოს მოუხდა მოღვაწეობა, ასახულია წმ. აბოს სულიერი სიძლიერე და არაბთა ბატონობის სისასტიკე. მთელი საგალობელი ამ თვალთახედვითაა გამსჭვალული. იოანე საბანიძის ჰაგიოგრაფიული თხზულებისა და საგალობლის სახისმეტყველებითი და იდეურ-მსოფლმხედველობრივი საზრისის მსგავსების ამსახველი პასაჟების კვლევის შედეგად ია ლაღუამ დაასკვნა, რომ საგალობელი დიდადაა დავალებული იოანე საბანიძის თხზულებისაგან.⁵

ასევე, უაღრესად მნიშვნელოვანია წმ. კონსტანტი კახისადმი, წმ. ილარიონ ქართველისადმი, წმ. იოანე და წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელებისადმი მიძღვნილი საგალობლები; წმინდა ათონელი მამებისადმი მიძღვნილი საგალობლები, რომელთა ავტორები ზოსიმე მთაწმინდელი, ეზრა მთაწმინდელი და ბასილი ბაგრატის ძე მთაწმინდელი არიან, ათონელი წმინდა მამების დამსახურებას ასახავენ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ XX საუკუნის მიწურულს ელენე მეტრეველმა გაარკვია, რომ წმ. გიორგი მთაწმინდლისადმი მიძღვნილ საგალობელთა ავტორი მისივე სულიერი მოძღვარი წმ. გიორგი შეყენებულია.⁶ საზოგადოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ჰიმნოგრაფები სულ ორი-სამი სიტყვით მიუთითებენ იმ ისტორიული ღირებულების მქონე ფაქტებზე, რომლებიც ათონის მონასტრის ამ უდიდესი მამების დამსახურებაზე მეტყველებენ. დაკვირვება აჩვენებს, რომ ამ საგალობელთა წყარო ძირითადად ჰაგიოგრაფია და ათონის მთაზე დაცული ქართული დოკუმენტებია, კერძოდ, წმ. გიორგი მთაწმინდლისა და გიორგი მცირის ჰაგიოგრაფიული თხზულებები, ივირონში დაცული „სამახსოვრო წიგნი“ და მისი მონაცემები. წმ. გიორგი შეყენებულის

⁴ უძველესი იადგარი. გამოსაცემად მოამზადეს ელენე მეტრეველმა, ცაცა ჭანკიევმა და ლილი ხევსურიანმა. თბ., 1980, გვ. 57.

⁵ ი. ლაღუა. ქართული ჰიმნოგრაფიის წყაროები. სადისერტაციო ნაშრომი ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 2010.

⁶ ე. მეტრეველი. ნარკვევები ათონის კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრის ისტორიიდან. თბ. 1996.

საგალობლები კი წმ. გიორგი მთაწმინდელთან მათი უშუალო სულიერი ურთიერთობის შედეგადაა შექმნილი.

თუ ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით განვიხილავთ საქართველოს ისტორიისა და ქართული ეკლესიის ისტორიისათვის საგალობლებში დაცულ უმნიშვნელოვანეს ცნობებს, უწინარესად, მაცხოვრის კვართის საქართველოში მობრძანების თემა უნდა გამოვყოთ, რომლის წყაროდ, თავის მხრივ, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტი მოიაზრება. მასთანვეა დაკავშირებული ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვედრილობის იდეა, აგრეთვე, საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობა და ქართული ეკლესიის სამოციქულოდ მიჩნევა. პოლიტიკური იდეოლოგიის ეს კომპონენტები, სხვა ჟანრის თხზულებებთან ერთად ჰიმნოგრაფიასაც გასდევს და განსაკუთრებულ აქტუალობას XII-XIII საუკუნეებში იძენს.

XII-XIII საუკუნეების საქართველოში შეიქმნა საგალობლები, რომლებიც ქართველი ერის უმნიშვნელოვანეს სიწმინდეებს ეძღვნება და, აქედან გამომდინარე, ქართული სულითაა გაჟღერებული. ეს თხზულებები უარესად ფასეულია საქართველოს ისტორიისა და ქართული ეკლესიის ისტორიის სრულყოფილად შესასწავლად და საკვლევად. მათში აისახა ამ ეპოქისათვის დამახასიათებელი პოლიტიკური იდეოლოგია, რომელიც ძირითადად მესიანური იდეისა და სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის ალუზიის სახით გამოვლინდა. ნიკოლოზ გულაბერისძისა და არსენ ბულმაისიძისძის საგალობლებში **ქართველი ერი „საზეპუროდა“ (ღვთის ერი, რჩეული ერი)** მიჩნეული. ამ ეპოქის ჰიმნოგრაფიულ თხზულებებში ქართული ფენომენის, ქართული სულის წამოწევა და დამკვიდრება ეპოქის სულისკვთებითა და მოთხოვნებითაა ნაკარნახევი.

ჰაგიოგრაფიულ და საისტორიო თხზულებათა კვალობაზე XII-XIII საუკუნეების ჰიმნოგრაფიამ უდიდესი როლი შეასრულა ეროვნული ცნობიერების დახვეწაში. ქართულ მწერლობაში უკვე არსებობდა რამდენიმე ნიშნით გამოვლენილი მესიანური იდეა,⁷ რომელიც სამეფო, დინასტიურ-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური იდეოლოგიის შემადგენელი ნაწილი იყო: **1. უფლის კვართის საქართველოში დავანება, 2. რომლის წინაპირობა იყო ელიას ხალხის ქართულ მიწაზე დამკვიდრება; 3. ქრისტეს წამების სამსჯვალისა და**

⁷ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამა თუ იმ ერში მესიანური შესხედულების არსებობა ეთნოფილექტიზმად იწოდება, რომელიც 1876 წლის კონსტანტინოპოლის ადგილობრივმა საეკლესიო კრებამ დაგმო.

ფიცრის საქართველოში ჩამოტანა; 4. საქართველოს ღვთისმშობლისადმი წილხვედრილობა; 5. თიხაზე დატვიფრული მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის საქართველოში დამკვიდრება. სხვა ქვეყნების მსგავსად, საქართველოშიც პოლიტიკური იდეოლოგიური დატვირთვა შეიძინეს ქრისტიანული იდეოლოგიის უმნიშვნელოვანესმა ფაქტებმა: ქართული ეკლესიის სამოციქულოდ აღიარებამ, ვინაიდან აქ იქადაგეს წმ. ანდრია მოციქულმა, წმ. ბართლომემ, წმ. თადეოზმა, წმ. მატათამ, წმ. სიმონ კანანელმა, რასაც შემდგომში დაემატა წმ. ნინოს ჯერ მოციქულთა სწორად, შემდეგ მოციქულად აღიარება და ქართველ მეფეთა ბიბლიური ჩამომავლობის იდეოლოგიური ფუნქციის აქცენტირება-დამკვიდრებამ. ყოველივე ამას სავსებით მიზანდასახულად წარმოაჩენდნენ ქართველი ჰიმნოგრაფები, რომელთა თხზულებები ღვთისმსახურების დროს შესასრულებლად იყო განკუთვნილი. ამ ქრისტიანულ იდეოლოგიურ პრობლემათა აქცენტირება ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი წინსვლის საქმეს ემსახურებოდა.

ცნობები უფლის კვართის შესახებ ქართულ ჰიმნოგრაფიაში. უფლის კვართის შესახებ ჰაგიოგრაფიული და საისტორიო თხზულებები მოგვითხრობენ. ისინი ერთნაირად მიუთითებენ, რომ იგი წილისყრით საქართველოში მოხვდა. ნიკოლოზ გულაბერისძის საგალობელი მიუთითებს, რომ მაცხოვრის წმინდა კვართმა მიაწინა ადგილი, სადაც უნდა აღმართულიყო სვეტი-ცხოველი. საგალობელში სამი სიწმიდე ერთდროულადაა შექებული – კვართი მაცხოვრისა, სვეტი-ცხოველი და მთავარი ეკლესია, სიონად წოდებული, თორმეტი მოციქულის სახელობისა. საგალობელში კვართი, სვეტი და ჯვარი სამების გამომსახველად, სამსახეთა მსგავსად მიაჩნია ავტორს: „კუართი ბრწყინავს, სუეტი ნათობს, ჯუარი ჰკრთების და სხივთა ელვებრ განუტეობს“. უფლის კვართი, როგორც ქართველი ერის სულიერი განაზღვრის ნიშან-სიმბოლო, როგორც უწმინდესი რელიქვია, აერთიანებს და ამთლიანებს ყველა იმ ქრისტიანულ სიწმინდეს, რომელსაც საქართველოს ეკლესია ფლობდა და ფლობს (საუფლო ჯვრის ნაწილი, ფიცარი, სამსჭვალი). კვართის საქართველოში დავანებამ, კერძოდ, მცხეთაში დაფლვამ მცხეთა სულიერ ქალაქად, მეორე იერუსალიმად, ახალ მცხეთად გარდასახა. სივრცული თვალსაზრისით მცხეთის ხსენება სიმბოლურია, იგი სრულიად საქართველოს მოიცავს დიაქრონიულ ასპექტში. ნიკოლოზ გულაბერისძემ პოლიტიკური იდეოლოგია ჩააქსოვა საგალობელთა სახისმეტყველებას, როდესაც ქართველ ერს „საზე-

პურო“ უწოდა.⁸ ერის „საზეპუროდ“, გამორჩეულად აღიარება უდიდესი მნიშვნელობის მქონე პოლიტიკური იდეოლოგიის გამოხატულება იყო, ვინაიდან სულიერად განახლებულ, ნათელდებულ ერს ამიერიდან ქრისტიანული ღმერთი დაიფარავდა: „გიხაროდენ, მომგებლო ერად საზეპუროდ ნათესავად წმიდად და სამეფუოდ!“.⁹ **კვართის ქართლს დამკვიდრებით ახალი ჟამი დადგა: დამთავრდა არმაზული ეპოქა და დაიწყო ქრისტიანული ეპოქა.**

ნიკოლოზ გულაბერისძის სვეტიცხოვლისადმი მიძღვნილ საგალობელთა ციკლი, „საკითხავთან“ ერთად, მესიანური იდეების გამოხატვით თავისი ეპოქის, თამარის ეპოქის სულისკვეთებასა და პოლიტიკურ იდეოლოგიას ეხმიანება. ქართული, ეროვნული ცნობიერების განვითარებაში მათ დიდი წვლილი მიუძღვით. მართალია, მესიანიზმი ზოგადი მოვლენაა და თავისი არსით კაცობრიობის მხსნელზეა ორიენტირებული, ჩვენში მან პოლიტიკური ელფერიც მიიღო და სამეფო იდეოლოგიად, ეროვნულ კონცეფციად ჩამოყალიბდა. მესიანიზმის არსებობა და განვითარება ეროვნული ცნობიერების იმ დროისათვის არსებულ ღონეს მიუთითებს.

საქართველოს ღვთისმშობლისადმი წილხვედრილობის იდეა. ჰიმნოგრაფიაში საქართველოს ღვთისმშობლისადმი წილხვედრილობის იდეა ვლინდება ეროვნული ცნობიერების აღმავლობის პერიოდში, X საუკუნიდან, თუმცა, შესაძლოა, იგი უფრო ადრეულ თხზულებებშიც არსებობდა.¹⁰ საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობა და ქართული ეკლესიის სამოციქულოდ მიზნევაც ამავე რიგის პრობლემად უნდა განვიხილოთ და აღვნიშნოთ სინურ ლიტურგიკულ კრებულში – Sin. 59 – შემონახული წმ. ნინოსადმი მიძღვნილი საგალობელი, რომლის მონაცემთა კვალობაზე საქართველოში ქრისტიანობის მქადაგებლად, სხვა მოციქულებთან ერთად, წმ. ბართლომეცაა მიჩნეული. ამ ფაქტის აღნიშვნას საგალობელში უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. დავიმოწმებ ტექსტს: „**სამოციქულოსა მას დიდებულსა ბართოლომეო-**

⁸ ნიკოლოზ გულაბერისძე. თხზულებანი. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ნესტან სულავამ. თბ. 2007, გვ. 109-123.

⁹ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია. თბ. 2003, გვ. 290.

¹⁰ ქ. ბეზარაშვილი, ბ. კული. „მაყვლოვანის“ გაგებისათვის ძველ ქართულ მწერლობაში. ლიტერატურული ძიებანი. XXI. თბ. 2000, გვ. 124-125; ქ. ბეზარაშვილი. მასალები საქართველოს ღვთისმშობლისადმი წილხვედრილობის იდეისათვის ქართულ მწერლობაში. კრ.: ძველი ქართული ლიტერატურის პრობლემები (ეძღვნება პროფესორ ლევან მენაბდის დაბადებიდან 75-ე წლისთავს). თბ. 2002, გვ. 56-70.

სის ნაწილსა ჩრდილოდ კერძოდსასა მას ღირს იქმენ შენ, სანატრელო, მალღისა მიერ მოქცევად წარმართთა სარწმუნოებად მი-რაი-ხუედ შენ, ღირ-სო, საზღვრად ქართლისა ვითარცა კრავი უბიწოდ შორის მკვეცთა და განს-დეგნე საცთური კერპთა მათ ცრუთა“...¹¹ ამავე საგალობელში წარმოჩენილია წმ. ნინოს ღვაწლი ქართველი ერის მოქცევის საქმეში.

ჩვენთვის მნიშვნელოვანია XII საუკუნის მეორე ნახევრისა და XIII საუკუნის I ნახევრის ჰიმნოგრაფია, რომელშიც სამეფო იდეოლოგიის ყველა ნიშანი იჩენს თავს. უპირველესად გავიხსენოთ ნიკოლოზ გულაბერისძის ზემოხსენებული ჰაგიოგრაფიული საკითხავი და „გალობანი სუეტისა ცხოველი-სანი“, რომლებშიც თავმოყრილია, რაც მთავარია, გაანალიზებულია საქართველოს მოქცევისა და ღვთისმშობლისადმი წილხვედრილობის თითქმის ყველა სავარაუდო წყარო და განსაზღვრულია მათი ისტორიული მისია, ღირებულება. იგი ყველა ხსენებულ საკითხს უფლის კვართის საქართველოში დავანებას, ღვთისმშობლისადმი წილხვედრილობას, მოციქულთა მოღვაწეობას, წმ. ნინოს ქადაგებას – ერთმანეთს უკავშირებს და მას მიზეზ-შედეგობრივად ხსნის. საგალობელში ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს მიმართავს შემდეგი სიტყვებით: „გიხაროდენ, **ღმრთისა დედაო**, უბიწოო, რომლისა **ნაწილად** ღირს ვიქმნით **ქართველნი**“.¹² ამასვე ამბობენ იოანე შავთელი „გალობანში ვარძიისა ღმრთისმშობლისანი“ და არსენ ბულმაისიძისძე „გალობანში წმიდისა მოციქულისა ნინოსისნი“. ასევე, საბა სვინგელოზმა მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის საქართველოში დამკვიდრება ღვთისმშობლისადმი წილხვედრილობის იდეას დაუკავშირა.

ამავე იდეას უკავშირდება მოციქულთა მოღვაწეობის საკითხიც, განსაკუთრებით წმ. ანდრია მოციქულისა და IV საუკუნის I ნახევარში წმ. ნინოს განმანათლებლობის საკითხიც. XII-XIII საუკუნეების ჰიმნოგრაფია, კერძოდ, ნიკოლოზ გულაბერისძის, იოანე ანჩელის, არსენ ბულმაისიძისძისა და საბა სვინგელოზის საგალობლები ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვან წყაროებს წარმოადგენენ.

ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვედრილობის იდეასა და წმ. ნინოს განმანათლებლობაზე, მის მიერ საქართველოს მოქცევაზე ყურადღების გამახვილება XII საუკუნის ბოლო მეოთხედში თამარის, ვი-

¹¹ Н. Я. Марр. Описание грузинских рукописей синайского монастыря. М.-Л. 1940, გვ. 103-104.

¹² ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, გვ. 286.

თარცა მეფე-ქალის, მოღვაწეობითაც აიხსნება. ისიც უნდა ითქვას, რომ ქალის კულტი საქართველოში წინარეკრისტიანულ ეპოქაში დასტურდება, რის საბუთადაც ილია ჭავჭავაძეს მოჰქონდა ქართულის ენობრივი მონაცემები: დედა ენა, დედაბოძი, გუთნის დედა და სხვ., ხოლო ფოლკლორული მონაცემების გათვალისწინება შორს წაგვიყვანს.

მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის თემა ქართულ ჰიმნოგრაფიაში. XII საუკუნის მიწურულს, ეროვნული ცნობიერების განვითარების უმაღლეს ეტაპზე, ჰიმნოგრაფიულ თხზულებებში აისახა მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის საქართველოში დამკვიდრების თემა. შეინიშნება მისი ორგვარი ვერსია: 1. წმ. ანდრია მოციქულის მიერ ხატის ჩამოტანა; 2. ანტონ მარტყოფელის მიერ საქართველოში თიხაზე გამოსახული ხატის, კერამიონის, ჩამოტანა. ამ თემას შეეხო იოანე ანჩელი „გალობანში ანჩისხატისანი“, რომლის მიხედვით, წმინდა ანდრია პირველწოდებულმა საქართველოში მოიტანა „პირი ღმრთისა“ – მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი, ანჩის ხატი. ანჩის ხატი არის მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის იკონოგრაფიული ტიპი, ჩამოყალიბებული IV-V სს-ში სირია-პალესტინაში. XII საუკუნის მიწურულის ჰიმნოგრაფი, ანჩელი მთავარეპისკოპოსი იოანე გვაუწყებს, რომ წმ. ანდრია, თავი მოციქულთა, პირველწოდებული მოწაფე მაცხოვრისა, იეროპოლიდან მოვიდა და ქართველებს მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი უბოძა. სამეცნიერო ლიტერატურაში (შ. ამირანაშვილი, თ. საყვარელიძე) ანჩის ხატისადმი საგალობლის მიძღვნა ახსნილია მისი მოჭედვით ბექა ოპიზარის მიერ იოანე ანჩელ-რკინაელის მზრუნველობით. ვფიქრობ, საგალობლის შექმნა მესიანური იდეის გააქტიურებითაც უნდა აიხსნას, ვინაიდან იგი ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური და კულტურული ზეობის ჟამს ეროვნული თვითმყოფადობისა და ეროვნული თვითშემეცნების განსამტკიცებლად დაიწერა.

XIII საუკუნის 30-იან წლებში ძმების აბუსერ და ვარდან აბუსერისძეების თხოვნით საქართველოს კათოლიკოსმა არსენ ბულმაისიმისძემ და კარის მთავარეპისკოპოსმა საბა სვინგელოზმა შექმნეს მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატისადმი მიძღვნილი საგალობლები. მათი ვერსიით, მაცხოვრის თიხაზე, ანუ „კეცზე“ დატვიფრული ხელთუქმნელი ხატი, კერამიონი, საქართველოში VI საუკუნეში მოიტანა ასურეთიდან მოსულმა წმ. ანტონ მარტყოფელმა. არსენ ბულმაისიმისძისა და საბა სვინგელოზის საგალობელთა მიზანდასახულობა ნათლად იკვეთება საგალობელთა შექმნის ეპოქის გათვალისწინებით. ეს ის დროა, როდესაც საქართველოში აღმოსავლეთიდან გამოჩნდნენ მაჰმა-

დიანური ტომები ქვეყნის დასაპყრობად და ქრისტიანობის წინააღმდეგ საბრძოლველად. არსენ ბულმაისიმისძემ ქართველ ერს შეახსენა თავისი მოვალეობა, ფუნქცია, რომ იგი რჩეული, საზეპურო ერია და ღვთისაგან ბოძებულს დაცვა და გაფრთხილება სჭირდება. ეპისტოლეში არსენ ბულმაისიმისძემ გამოთქვა ღრმა და მეტად მნიშვნელოვანი შეხედულება ავტორის შემოქმედების ავ-კარგის შესახებ და თავისი ლიტერატურულ-ესთეტიკური მრწამსი გამოამჟღავნა: „ვითარმედ ყოველი წერილი ძეგლი არს მეტყუელი, გამომაჩინებელი აღმწერელისა და საუკუნოდ: რომელსამე საქებელყოფად, ხოლო სხვისა – განქიქებად უმეტრებასა, ვითარ ვხედავ აწ ჩემსა“. მართალია, აქ გამოვლინდა ჩინებული მწერლის, ღირსეული მამულიშვილის, სიბრძნითა და გონიერებით აღსავსე პიროვნების სხვათათვის მისაბადი თავმდაბლობა, მაგრამ, ამავე ღრმად, იგი ჰიმნოგრაფის მიერ შექმნილი საგალობლების ისტორიულ ღირებულებასაც მიუთითებს, რადგან ქრისტეს ხელთუქმნელი ხატის ქართლად მობრძანება ღვთისაგან ბოძებული უდიდესი საჩუქარია. ჰიმნოგრაფი ქართველ ერს ახალ ისრაელად, ახალ ერად, საზეპურო ერად, ზეცისა ერად მოიხსენიებს: „...ღმრთივექმნული ხატი ყოვლად წმიდა ... ისრაელსა ამას ახალსა დაუწიჯე, **ქართველთასა ერსა საზეპუროსა**“... მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი, „კეცზე“ დატვიფრული, კერამიონი, ქართველ ერს „ზეცისა ერ ჰყოფს“.¹³ „**ახალი ერი**“ სულიერად განახლებული ქართველი ერის განსაზღვრებაა, ისევე როგორც „**ახალი ისრაელი**“; მას ქრონოტოპული მნიშვნელობაც აქვს, ვინაიდან ქართველი ერი „ახალ ერად“, „ახალ ისრაელად“, „ზეცისა ერად“, „საზეპუროდ“ გაქრისტიანების შედეგად იქცა. ყოველი ეს სახელი აწვევებს იმას, რომ იესო ქრისტეს, მაცხოვრის მაღლი სრულიად საქართველოს ისევე სწვდება, როგორც მთელ მართლმადიდებლურ სამყაროს. ქართველი ერის „**ახალ ისრაელად**“ და „**ახალ ერად**“ სახელდება უშუალოდ უკავშირდება მესიანურ იდეას.

უფლის კვართი, სამსჭვალე, ფიცარი, ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვედრილობა, საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობა უშუალოდ ქრისტეს ამქვეყნიურ ცხოვრებასთან დაკავშირებული ნიშნებია მესიანიზმისა; ამავე იდეოლოგიის გამოხატულებად მივიჩნევთ VI საუკუნეში ხელთუქმნელი ხატის ქართლში დამკვიდრებას, რომელიც რიგითობის თვალსაზრისით ქართველმა ერმა გვიან მოიპოვა. საგალობლებში ამიტომ ეწოდება მას „ახალი ძღუენი“, რომელიც სულიერი განახლებისა და განათლების კიდევ ერთი

¹³ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, გვ. 310, 311, 315.

მოწმობაა და რომელიც ამერიიდან ქართველთა მარადიული საკუთრებაა.

ქართველი ერის რჩეულობის, საზეპურო ერად მიჩნევის იდეას განასრულებს არსენის მიერ იმ ფაქტის აღნიშვნა, რომ კონსტანტინოპოლმა მანდილზე აღბეჭდილი მაცხოვრის ხატება (მანდილიონი) დაიმკვიდრა, ხოლო ქართლმა – „კეცზე“ დატვიფრული ხატება მაცხოვრისა (კერამიონი): „ქალაქთა მზემან ტილოდ, ხოლო ქართლმან კეცი დაიმკვიდრა სიმდიდრედ საცხოვრებლად“...¹⁴ ამავე ვერსიას ასახავს საბა სვინგელოზის საგალობელიც.

არსენ ბულმაისიმისის საგალობლებმა შემოგვინახეს ქართულ მწერლობაში საუკუნეთა განმავლობაში დამკვიდრებული ტრადიცია ქართველი ერის რჩეულობის შესახებ. ეს ფაქტი განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსი იმიტომია, რომ ისინი შეიქმნა საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების ერთ-ერთ ურთულეს ეტაპზე – ერთი მხრივ, როდესაც საქართველო ჯერ კიდევ ძლიერი მონარქიული სახელმწიფო იყო. მეორე მხრივ, როდესაც ჩვენმა ქვეყანამ აღმოსავლეთიდან წამოსულ უსჯულოთა პირველი ბიძგები შეიგრძნო. არსენ ბულმაისიმისისა და საბა სვინგელოზის საგალობლებში ამ იდეის გაცოცხლებას, წინ წამოწევას რელიგიურთან ერთად პოლიტიკურ-იდეოლოგიური მნიშვნელობაც ჰქონდა. მათში რელიგიური და იდეოლოგიურ-პოლიტიკური მიზნები ერთმანეთს გადაეჯაჭვა. უკვე აღვნიშნე, რომ ჰიმნოგრაფიის მიზანი არ არის პოლიტიკური ცხოვრების, საზოგადოებრივი ურთიერთობების ჩვენება, მაგრამ კანონიკურ საღვთისმეტყველო საკითხებს მიღმა ალუზიურად მაინც იჩენს თავს სამეფო პოლიტიკური იდეოლოგია, რაც ეპოქის მოთხოვნებითაა განპირობებული.

ქართველ მეფეთა ბიბლიური ჩამომავლობის იდეოლოგიური ფუნქციის ასახვა. XII-XIII საუკუნეების ქართულ ჰიმნოგრაფიაში აირეკლა ქართველ მეფეთა ბიბლიური ჩამომავლობის თემა, რაც სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური იდეოლოგიისა და ქრისტიანული ცნობიერების განვითარების ერთ-ერთი უძირითადესი ნიშანი იყო. იგი კონკრეტულად სამეფო იდეოლოგიის, ანუ დინასტიურ-სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიის უმნიშვნელოვანესი საფუძველი იყო, რომელსაც ჩვენამდე მოღწეული ცნობების მიხედვით, დასაბამი მისცა წმ. გრიგოლ ხანძთელმა აშოტ კურაპალატის დალოცვისას: „ღავით წინასწარმეტყველისა და უფლისა მიერ შეიღად წოდებულო ჳელმწიფეო“. XII-XIII საუკუნეების იამბიკოები და ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული თხზულებები საინტერესო წყაროებს წარმოადგენენ ამ პრობლემის საკვლევად.

¹⁴ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, გვ. 320.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ხახულის ღვთისმშობლის ხატის კარელზე წარწერილი უცნობი ავტორის ორსტროფიანი იამბიკო, რომელიც გვამცნობს ქართველ მეფეთა საგვარეულო დინასტიის ბიბლიურ ჩამომავლობას:

„... ეგრეთ აწ ღავით, ღავითის მორჩმან ესე
სულით, სხეულით, ტადრითურთ გძღუნენ, ქალწულო.
ხოლო ახალმან ვესელეილ სალომონ,
ძეობით ფლობით, მრჩობლ ტალანტნა დემეტრე
და სამყაროს მზებერ აცისკრა მორფი შენი“...¹⁵

წარწერა-იამბიკო გვამცნობს, რომ ღავით აღმაშენებელმა, ღავით წინასწარმეტყველის შთამომავალმა, ანუ „მორჩმა“, ხახულის ღვთისმშობლის ხატს უძღვნა „ნივთნი“, რასაც ღავითის ისტორიკოსი აზუსტებს და თვალმარგალიტად წარმოსახავს, ანუ „მანიაკად“ და რასაც თავად ღავითიც უწოდებს თავის ანდერძში. ხატს ტადარიც „უძღვნა“, გელათის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სახელობის ტადარი. იამბიკოში ღავით აღმაშენებელი და მისი ძე დემეტრე შედარებული არიან ბიბლიურ ღავითთან და მის ძესთან – სოლომონთან, რასაც პოლიტიკური მიზანდასახულობა აქვს. იამბიკოს სახისმეტყველებას ქრისტიანული ცნობიერება და დინასტიურ-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური იდეოლოგია წარმართავს: იამბიკოს ავტორი დემეტრეს „ახალ ვესელეილ სალომონს“ უწოდებს, რასაც ბიბლიური სახისმეტყველება, ჰიპოდოგური აზროვნება უდევს საფუძვლად. პარალელი და პარადიგმა გამჭვირვალე და მრავლისმეტყველია, გელათის მონასტრის ღავით აღმაშენებლის მიერ დაწყებული მშენებლობა გაასრულა მისმა მემკვიდრემ, გელათის მონასტერში დაივანა ხახულის ღვთისმშობლის ხატმა, მსგავსად სოლომონის მიერ აგებულ ტადარში სჯულის კიდობნის დასვენებისა. კიდობანი ღვთისმშობლის ერთ-ერთი სიმბოლური სახეა, ხოლო ღვთისმშობელი მფარველია საქართველოსი, საქართველო ღვთისმშობლის წილხვედრილი ქვეყანაა. იამბიკოს უცნობმა ავტორმა სახისმეტყველებითად დაუკავშირა ერთმანეთს ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვედრილობის იდეა და ქართველ მეფეთა ბიბლიური ჩამომავლობის, სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის აღუზნა, ღვთიურ ცხებულებაზე ორიენტირებული.

ხახულის ღვთისმშობლის ხატის კარელზე წარწერილი იამბიკოს სა-

¹⁵ რ. ყენია. ხახულის ღვთისმშობლის ხატის კარედის მოჭკედილობა. თბ. 1972, გვ. 29.

ნისმეტყველება იდეოლოგიურ-მსოფლმხედველობრივი თვალსაზრისით თამარ მეფის იამბიკოთა ერთგვარ წინასახელად მოიაზრება, ვინაიდან სამივე იამბიკო ქართველ ბაგრატიონებს დავით წინასწარმეტყველის ჩამომავლად აღიარებს. განსაკუთრებული ღირებულებისაა თამარის ხუთსტროფიანი იამბიკო „ცასა ცათასა“,¹⁶ რომელშიც ძირითად საღვთისმეტყველო საკითხებთან ერთად პოლიტიკური და იდეოლოგიური პრობლემატიკა აისახა, კერძოდ, თამარის ეპოქის ისტორიული მოვლენები, ამ ეპოქისათვის დამახასიათებელი ძირითადი იდეოლოგიური მიმართულება – ანტიმაჰმადიანური ტენდენცია, მესიანური იდეა. „ცასა ცათასას“ მესამე-მეხუთე სტროფები ისტორიული მნიშვნელობის ინფორმაციითაა დატვირთული. იამბიკოს შექმნის მიზეზი 1195 წელს შამქორის ომში მოპოვებული გამარჯვება გახდა. იამბიკოში სწორედ ამ გამარჯვების მნიშვნელობაა შეფასებული და ქართველი ერის, ქართველი ბაგრატიონების რჩეულობაა წარმოჩენილი. მესამე სტროფში ბიბლიური დავით წინასწარმეტყველის ეპიზოდთან ერთად, რომელსაც ღვთისმშობლისა და ძე ღვთისას სიმბოლოები უკავშირდება, წარმოსახულია თამარის, საზოგადოდ ქართველ ბაგრატიონთა ბიბლიური ჩამომავლობა, ხოლო მეოთხე სტროფში დავით სოსლანის ეფრემიანობაა ასახული.

კ. კეკელიძემ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ რუსულად თარგმნისას ტაეპს „ცხებულებასა ღირს-მყავ და თკსობასა“ შენიშვნა გაუკეთა, რომ ბიბლიის მიხედვით, ღვთისმშობელი ებრაელთა მეფისა და წინასწარმეტყველის დავითის ჩამომავალია, ასევე ქართველ ბაგრატიონთა დინასტია, მათ შორის, რასაკვირველია, თამარი, ამავე დავითის ჩამომავალია.¹⁷ მომდევნო სტროფთან დაკავშირებით, სადაც დავით სოსლანი ეფრემიანად არის მიჩნეული, განმარტა, რომ აქ მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ ოსეთის ბაგრატიონები ითვლებოდნენ ბიბლიური ეფრემის ჩამომავლებად. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ დავით სოსლანს „დავითიანების“ სახელით იხსენიებს, რაც მას „დავითიანთა“ მიმსგავსებულად წარმოგვადგენინებს. დავითი იაკობის უფროსი ძის – იუდას ჩამომავალია, ეფრემი – იაკობის უმცროსი ძის, ეგვიპტეში გაყიდული იოსების ჩამომავალი (შეს. 48,5;

¹⁶ თამარის იამბიკოების საღვთისმეტყველო და სახისმეტყველებითი საზრისი დეტალურად განხილული მაქვს მონოგრაფიაში „ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია. თბ., 2003“.

¹⁷ კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. VIII. თბ. 1963, გვ. 213.

49,8).¹⁸ ამ აზრს ამ ეპოქაში შექმნილი სხვა ძეგლებიც გამოხატავენ.

თამარის იამბიკო ეფრემიანობის ნიშნად მიიჩნევა ომში გამოჩენილ სიმამაცეს, გმირობას, ვაჟკაცობას, რასაც ბიბლიური მონაცემები უდევს საფუძვლად – „ძენი ეფრემისანი, მომრთხმელნი და მოისარნი მშვილდებითა“ (ფს. 77, 9). „აზმანის“ ავტორი ოსების ბაგრატიონებს მიიჩნევს ეფრემის ჩამომავლებად და ახასიათებს როგორც ძლიერ ვაჟკაცებს, მებრძოლებს: „ძენი ეფრემისანი, ოვსნი, არიანნი, კაცნი მძლენი და ძლიერნი ბრძოლასა შინა“. „დავითიანი“ თამარი აქებს „ეფრემიან“ დავითს და ავედრებს ღვთისმშობელს. ბიბლიით, ეფრემი გულოვანი მებრძოლი და ჩინებული მოისარია. ზაქარიას წინასწარმეტყველებაში ეფრემიანნი მოისართა და მებრძოლთა ნიმუშად და მაგალითად არიან დასახულნი, ფსალმუნის სიტყვები თამარის იამბიკოში თითქმის უცვლელად არის გამოყენებული.

კ. კეკელიძემ ახსნა ქართველი და ოსი ბაგრატიონების ურთიერთობანი ბიბლიურ მონაცემთა საფუძველზე, მისი თვალსაზრისით, იაკობის ძე „იუდა, მისგან წარმოშობილი დავით წინასწარმეტყველის სახით, საქართველოში დაუსახავთ ქართველ ბაგრატიონთა წინაპრად, ხოლო მისი ძმისშვილი ეფრემი – ოსთა ბაგრატიონებისა. კონკრეტულად, მომენტის მოთხოვნით, იუდა იყო განსახიერება ბაგრატი მეთოხისა, ხოლო მისი ძმისწული ეფრემი, – რომელიც მტრობდა და „ეშურვოდა“ მის შთამომავლობას – ბაგრატი ძმისწულის, ოსთა პირველი ბაგრატიონის შთამომავლობას. არ შეიძლება მკვლევარს თვალში არ ეცეს ის ზუსტი ანალოგია, რომელიც ასე მოხერხებულადაა გამოძებნილი ბიბლიაში ბაგრატი მეთოხისა და მისი ძმისწულის, ოსთა ბაგრატიონების, დინასტიათა ურთიერთობისა“.¹⁹

კ. კეკელიძემ დასვა კითხვა, რატომ და ვისთვის იყო საჭირო წოდების, ტიტულის „ეფრემიანობის“ შემოღება ქართულ ისტორიოგრაფიაში. მისი შეხედულებით, ამით უნდოდათ დავით სოსლანის გმირობის, ვაჟკაცობის, მამაცობის წარმოჩენა, ვითარცა თამარის ღირსეული მეუღლისა. საგალობელში „დავითიანი“ ბაგრატიონთა უპირატესობა იყო ხაზგასმული ეფრემიან ბაგრატიონებთან შედარებით, რასაც მხარს უჭერენ ბიბლიური მონაცემებიც.

¹⁸ კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, IV. თბ. 1957. გვ. 199; ქ. ბეზარაშვილი, მასალები საქართველოს ღვთისმშობლისადმი წილხვდომილობის იდეისათვის ქართულ მწერლობაში, გვ. 312-318.

¹⁹ კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. I. თბ. 1956, გვ. 316.

კ. კეკელიძის დასკვნით, როცა დავით სოსლანს „ეფრემიანს“ უწოდებდნენ, ერთი მხრივ, აღნიშნავდნენ მის მებრძოლ ბუნებასა და სიმამაცეს, რაც ბიბლიურ ეფრემს, მის წინაპრად მიჩნეულ პირს, ახასიათებდა; მეორე მხრივ, აღნიშნავდნენ და არავის ავიწყებდნენ იმ გარემოებას, რომ დავითს ლეგიტიმური გზით არ რგებია საქართველოს მეფის პატივი, არამედ ვითარცა თამარის მეუღლეს. ლეგიტიმურად იგი ამას ვერც მიაღწევდა, რადგან იგი მამით „ეფრემიანი“ იყო.²⁰ ის, რაც „აზმანში“ აირეკლა პოლიტიკური აზროვნებისა და დინასტიურ-სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიური მიმართულების გამოსახატავად „დავითიან-ეფრემიანის“ სახით, ასახულია თამარის იამბიკოში და აღიარებულია თვით მეფის მიერ, რომ დავით სოსლანი ღირსეული მეომარი, უებრო რაინდია, რომელმაც დაამარცხა სულტანი და ათაბაგი.

მეორე იამბიკოშიც – „ქალწულებრივთა“ – თამარი კვლავ იმეორებს სამეფო იდეოლოგიის ერთ-ერთ დებულებას, რომ იგი დავითის ტომის ჩამომავალია:

„მე, თამარ, მჩენი ტომთაგან დავითებრთაით
თუსად შემამკევე, მაღიდე, აღმამაღლე!“

ამრიგად, თამარის ორსავე იამბიკოში გამოვლენილია სამეფო იდეოლოგიის, დინასტიურ-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური იდეოლოგიის ერთ-ერთი ნიშანი – ქართველ ბაგრატიონთა „დავითიანობა“ და ხაზგასმულია მისი უპირატესობა ოსეთის „ეფრემიან“ ბაგრატიონებზე.

ამავე იდეას, სამეფო იდეოლოგიის ამ ნიშანს – ქართველთათვის იესეს ძირიდან სიმბოლური ჩამომავლობის მნიშვნელობას ასახავს იოანე შავთელის „გალობანი ვარძიისა ღმრთისმშობლისანი“:

„იესეს ძირი ნანდვილვე აღყუავილნა,
დავითის ფიცმან მიილო აღსასრული,
აღთქუმაი მამათაი ძედ მისდა იცნეს ყოველთა“.²¹

დინასტიურ-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური იდეოლოგიის ჰიმნოგრაფიაში ასახვამ ამ ჟანრის თხზულებებს ზნეობრივ-სარწმუნოებრივი აღმზრდელის ფუნქციასთან ერთად პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი ცნობიერების ჩამოყალიბების როლიც დააკისრა. აქედან გამომდინარე, შეიძლება განვსაზღვროთ XII-XIII საუკუნეებში შექმნილი ქრისტიანული და ეროვნული ცნობიერების

²⁰ კ. კეკელიძე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. I, გვ. 317-318.

²¹ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, გვ. 303.

რებით გაჟღერებული ქართული საგალობლების მნიშვნელობა, ერთი მხრივ, საქართველოს ისტორიისა და საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის სრულყოფილად შესასწავლად, მეორე მხრივ, ჰიმნოგრაფიის სახისმეტყველების დიაქრონიულ ჭრილში გამოსავლენად და აღმქმელზე მისი გავლენის წარმოსაჩენად.

პოლიტიკური იდეოლოგიის ძირითად ნიშნებს საგალობელთა ავტორები მიზანდასახულად წარმოაჩენდნენ. ჰიმნოგრაფია იყო საზრდელი სულისა და გონებისა. ტაძარში მდგარი ქრისტიანული ცნობიერების მქონე ადამიანი ქრისტიანული სახისმეტყველებით, პოლიტიკური იდეალებით, ეროვნული თვითშეგნების გაღვივებით გამსჭვალულ საგალობლებს ისმენდა და მის სულიერ სამყაროსა და გონებრივ თვალსაწიერს ეროვნული ცნობიერების განვითარება-აღორძინებით აფართოებდა, მის ინტელექტუალურ მონაცემებს ხვეწდა და აფაქიზებდა. ჰიმნოგრაფიაში ქრისტიანული ცნობიერებისა და დინასტიურ-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური იდეოლოგიის აქცენტირება ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივი ყოფის, პოლიტიკური და კულტურული წინსვლის საქმეს ემსახურებოდა და მომავლის პერსპექტივებს სახავდა. კაცობრიობის სულიერ ხსნაზე ორიენტირებული მესიანური იდეა საქართველოს ცივილიზაციური გეოპოლიტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სუბიექტად წარმოაჩენდა.

ყოველივე ეს ქართულ ჰიმნოგრაფიას საისტორიო წყაროს მნიშვნელობას ანიჭებს.

Nestan Sulava

GEORGIAN HYMNOGRAPHY AS A HISTORICAL SOURCE AND BASIS OF POLITICAL IDEOLOGY

Summary

Hymnography is a sphere of poetic art that does not reflect historical events and national consciousness. However, in Georgian hymnography some historical events, the national consciousness and state-political ideology are reflected allusively. In this regard noteworthy are hymns of St. Shio Mghvimeli, as well as those dedicated to St. Abo, St. Ilarion Kartveli and the holy fathers of Mt. Athos. The hymnography of the 10th-11th centuries form the most significant stage in the development of national consciousness of the Georgians, since during this period were written the hymns – “Kebai da didebai kartulisa enisa” (Praise and glory of the Georgian language), “Betlemisani”, “Galobani satfurebisani” (Chants of resumption), presenting an assessment of the Georgian language and alphabet. Political ideology was reflected in the works of the 12th-13th Georgian hymnographers – Nikoloz Gulaberisdze, Queen Tamar, Ioane Ancheli, Ioane Shavteli, Arsen Bulmaisimisdze and Saba Svingeloz, which distinguishes them from previous hymnographic poetry.

Hymnographic poetry together with hagiography preserved information about the robe of Our Lord, among which the hymn of Nikoloz Gulaberisdze attracts special attention. It represents the idea of Holy Virgin being the patroness of Georgia, that is why the apostles were active in Georgia and the Georgian Church is Apostolic. Special interest deserves the hymn dedicated to St. Nino, preserved in the liturgical collection of Sinai, according to which together with the other apostles Christianity was preached by Bartholomew. This information is of great importance because it has not been confirmed in other works.

In the Georgian hymnography the topic of establishment of the icon of Our Savior (Keramion) in Georgia deserves special attention. Ioane Ancheli touched upon the question in his “Galobani Anchiskhatisani” (Hymns of Anchiskhati). In the 1230s upon the request of brothers – Abuser and Vardan Abuserisdzes, Catholicos of Georgia Arsen Balmaisimisdze and Archbishop

Saba Svingelozhi wrote hymns dedicated to the Martqhopi icon of Our Savior. According to their version, the icon of Our Savior, Keramion was brought in Georgia from Assyria by St. Anton Martmghopeli in the 6th century.

The Georgian hymnography of the 12th-13th centuries reflected the topic regarding the biblical descent of the Georgian kings , which is one of the most important aspects in the development of the state-political ideology and Christian consciousness. It was exactly the most important basis for royal ideology, i.e. the dynastic state ideology. In this regard we review the two-stanzas iambic verse written on the Khakhuli triptych of Virgin Mary by the unknown author, Tamar's five stanzas iambic verse "Tsasa Tsatasa" and the seven line iambic verse "Kaltsulebrivta". These hymns maintain the general ideological trend – messianic idea and anti-Islamic tendency typical to the epoch.

Therefore the Georgian hymnography acquires the meaning of a historical source.